

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ARCHEOGRAPHIC COMMISSION
MYKHAILO HRUSHEVSKY INSTITUTE
OF UKRAINIAN ARCHEOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

UKRAINIAN ARCHEOGRAPHIC YEAR BOOK

NEW SERIES

ISSUE 18

•

UKRAINIAN
ARCHEOGRAPHIC
COLLECTION

VOLUME 21

Kyiv
UKRAINIAN WRITER
2013

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 18

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 21

Київ
УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
2013

Видання засноване у 1926 р., відновлене у 1992 р.

У черговому томі “Українського археографічного щорічника” (вип. 18) друкуються статті й джерельні матеріали з історії України XI–XX ст., зокрема аналізуються топоніми у графіті Софії Київської (XI–XVII ст.), уявлення про верховну владу у Великому князівстві Литовському, політика Трансильванського князівства напередодні вторгнення до Речі Посполитої у 1657 р., методи та принципи дослідження документальних матеріалів з історії УАПЦ–УПЦ (1921–1939), система шифрування документів ОУН(б) у післявоєнний період та ін. Рубрика “Пам’ятки історіографії” представлена неопублікованими раніше розвідками Євгена Завалинського про польсько-турецькі відносини у XV–XVII ст. та Омеляна Прицака про Катерину Грушевську. У виданні особливе місце відведено вивченню життя і творчості Михайла Грушевського (його листування з Володимиром Винниченком, лектура доуніверситетських часів, нові документи до історії його хвороби у 1934 р. тощо). Рубрика рецензій та оглядів подає читачеві рефлексії про нові видання в Україні, Росії та інших країнах. У “Miscellanea” подано історико-документальні нотатки.

Для науковців, викладачів історії, учителів, студентів і всіх, хто цікавиться історичним минулим України.

Редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ (*головний редактор*),
Олександр МАВРІН (*заступник головного редактора*),
Броніслав АДАМОВИЧ, Геннадій БОРЯК, Віктор БРЕХУНЕНКО,
Дмитро БУРИМ, Ігор ГИРИЧ, Любов ДУБРОВІНА, Мирон КАПРАЛЬ,
Надія МИРОНЕЦЬ, Юрій МИЩИК, Всеволод НАУЛКО, Юрій ПІНЧУК,
Ольга ТОДІЙЧУК, Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ, Ярослав ФЕДОРУК

Редколегія тому:

Павло СОХАНЬ (*голова редколегії*),
Ігор ГИРИЧ, Володимир КРАВЧЕНКО, Олександр МАВРІН,
Григорій СТАРИКОВ, Ярослав ФЕДОРУК (*відповідальний секретар*)

Зареєстровано Міністерством юстиції України 30 квітня 2009 р.

Свідоцтво: Серія КВ № 15258–3830 Р

Зареєстровано ВАК України як фахове видання з історичних наук у 1999 р.

*Перереєстровано постановою Президії ВАК України від 01.07.2010 р., № 1–05/5
(Бюлетень ВАК України. – К., 2010. – № 7)*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
(протокол № 2 від 16 квітня 2013 р.)*

- © Археографічна комісія НАН України;
Інститут української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського
НАН України, 2013
- © Український письменник, 2013

науці. Під впливом цієї традиції упорядника листування Михайла Грушевського і Юрія Сірого несвідомо “відібрала” псевдонім “Магін” від Мартирія Галіна, приписавши його, як і попередники О. Дей, Б. Ясінський, О. Колодій та інші, Теодотові Галіпу.

Якщо ми вже знаємо, що “Магін” – це Мартирій Галін, то ким же був цей діяч? Знаємо в загальних рисах, що був ученим-медиком. А детальніше?

Про нього є невеличка біограма в першому томі “Енциклопедії українознавства” (з видозміною написання його прізвища): “Галин Мартирій (1856–1943?), лікар-хірург, ген[ерал]-хорунжий сан[ітарної] служби, гром[адський] діяч, чл[ен] УНТК (Українського Наукового Товариства в Києві. – *Р. П.*); очолював термінологічну працю цього т-ва в ділянці медицини. 1918, за гетьманату, керував Термінологічною комісією Мін[істерст]ва Нар[одного] Здоров’я. Автор «Рос[ійсько]-укр[аїнського] мед[ичного] словника» (Київ, 1920), «Мед[ичного] латинсько-укр[аїнського] словника» (Прага, 1926), ряду розвідок із хірургії і споминів (у збірниках «За Державність» і у вид[аннях] Наук[ового] Ін[ститу]ту в Варшаві). На еміграції з 1920, жив у Бесарабії”¹⁰. Діяльний член УНТ, на початку ХХ ст. він був головним хірургом Київського військового госпіталю. Важлива інформація про нього трапляється в дослідженнях та енциклопедичних гаслах історика української медицини Ярослава Ганіткевича¹¹. Про М. Галіна є також біографічні відомості разом з його світлиною у довіднику про українське військо на початку ХХ ст.¹²

Таким чином, ця нотатка розв’язує непорозуміння, що довгий уже час існує в науці, стосовно авторства статей, прихованих за одним із псевдонімів з-поміж публікацій “Літературно-наукового вісника”.

Ростислав Пилипчук (Київ)

¹⁰ Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 340.

¹¹ Ганіткевич Я. В. Історія української медицини в датах та іменах. – Львів, 2004. – С. 6, 7, 58, passim; Енциклопедія сучасної України. – К., 2006. – Т. 5. – С. 326.

¹² Литвин М., Науменко К. Збройні сили України першої половини ХХ ст.: генерали і адмірالی. – Львів; Харків, 1997. – С. 61.

ЩЕ ОДИН КРОК ДО З’ЯСУВАННЯ ОБСТАВИН СМЕРТІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Обставини й причини передчасної смерті Михайла Грушевського завжди були й залишаються однією з “білих” (ні, радше “чорних”) плям грушевськознавства. І, безперечно, кожне джерело, яке дозволяє наблизитися до істини в цій трагічній історії, надзвичайно важливе. Історіографія проблеми веде відлік від перших праць, написаних відразу по смерті вченого, до студій сучасних істориків кінця 1990-х – початку 2000-х, в основу яких покладено унікальні документи, насамперед “історію хвороби” М. С. Грушевського.

Перша праця, в якій наголошено на даній проблемі, вийшла у 1935 р. з-під пера учня М. С. Грушевського – Івана Крип’якевича¹. Дещо пізніше, наприкінці лютого 1935 р., задумавши випустити збірку пам’яті Вчителя, у листі до одного з її майбутніх

¹ Крип’якевич І. Михайло Грушевський. Життя й діяльність // Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2001. – Вип. 8: Іван Крип’якевич у рідній традиції, науці, суспільстві. – С. 252.

авторів, Михайла Мочульського, Іван Крип'якевич вибачався за помилкову дату смерті М. Грушевського, вказану в його першому популярному нарисі. Він сподівався спростувати цю помилку в збірці і, напевно, подати в ній ширші відомості про останні роки й дні Михайла Сергійовича. На жаль, реалізувати цей проект не вдалося². Не вдалося на сьогодні виявити й підготовлені спогади до цієї збірки Михайла Мочульського – чоловіка небоги Марії Сильвестрівни Грушевської, які, гіпотетично, могли б додати важливу інформацію про обставини смерті видатного вченого.

Ширше, вірогідно за пізнішими розповідями Марії Сильвестрівни, ці трагічні дні описує колишня співробітниця історичних установ Михайла Грушевського Оксана Степанишина³. Намагаючись подати “дещо нового”, відомий літературознавець Григорій Костюк, властиво, повторює спогади Степанишиної⁴. Зауважимо, що, слідом за попередньою працею, він також наголошує, що для проведення операції Михайла Сергійовича відвозять до хірургічного відділення міської лікарні, не згадуючи про попередні операції, зроблені в санаторії. Цю обставину спростовують усі відомі на сьогодні документи: історія хвороби, листи самого Михайла та доньки Катерини, мова про які йтиме далі.

Проблема залишалася мало з'ясованою і на початку 1990-х років. Про найпоширенішу версію стосовно причини смерті М. С. Грушевського – ускладнення від некваліфікованого хірургічного втручання – зауважує в одному з перших монографічних досліджень, що побачило світ у незалежній Україні, Р. Я. Пиріг⁵. Він же згадує й про бездоказове припущення про можливе втручання “всесильного НКВС”. Це припущення висловлювалося й висловлюється в усі часи після 24 листопада 1934 р., але без джерел автори версії не наблизилися до ґрунтовного аргументування.

Справжнім “проривом” у справі з'ясування обставин смерті М. Грушевського стала виявлена в 1999 р. в Галузевому державному архіві Служби безпеки України В. Пристайком та Ю. Шаповалом копія історії хвороби вченого за № 1364, заведена у Кисловодській міській лікарні імені О. Рикова 13 листопада 1934 р.⁶. Саме в цей день М. Грушевського перевели з Кисловодського санаторію вчених, де він перебував на відпочинку з 9 вересня 1934 р.⁷, до хірургічного відділення міської клініки. Окрім перебігу лікування 13–24 листопада, історія хвороби зафіксувала надзвичайно важливу деталь – стан, до якого М. С. Грушевського “довели” в санаторії: “Поступил в тяжелом состоянии. В течении последнего месяца, находясь в санатории КСУ, страдает злокачественным корбункулом спины. Подвергся 4-х кратному оперативному

² Центральний державний історичний архів України, м. Львів. – Ф. 379. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 7–8, 15–17.

³ Вперше під криптонімом “О. М.” стаття “Останні роки життя Михайла Грушевського” опублікована у львівському часописі “Нові дні” (1943. – Ч. 3. – Березень. – С. 4–5). Передрук під правдивим ім'ям див.: *Степанишина О.* Останні роки життя Михайла Грушевського // *Український історик.* – 1981. – Ч. 1–4. – С. 178.

⁴ *Костюк Г.* Таємниця смерті академіка М. С. Грушевського (За радянською пресою і спогадами сучасників) // *Костюк Г.* На магістралях доби: Статті на суспільно-політичні теми. – Торонто; Балтімор, 1983. – С. 15–16.

⁵ *Пиріг Р. Я.* Життя Михайла Грушевського: Останнє десятиліття (1924–1934). – К., 1993. – С. 140.

⁶ *Пристайко В., Шаповал Ю.* Михайло Грушевський: Справа “УНЦ” і останні роки (1931–1934). – К., 1999. – С. 107–109; *Шаповал Ю. І.* Загадка смерті Михайла Грушевського // *УІЖ.* – 2006. – № 5. – С. 83–98. Ця дата збігається, з різницею в день, зі спогадами О. Степанишиної.

⁷ *Панькова С. М.* З останніх листів Михайла Грушевського // *Вісник НТШ.* – 2010. – Ч. 43. – С. 47–49.

вмешательству [...] Спина представляет собой большую раневую поверхность от шеи до поясницы. На спине гноящиеся раны от бывших операций. На шее больше книзу раневая поверхность с обильным количеством гноя. Кверху вплоть до волосяной части головы напряженно-болезненный корбункул. В области поясницы второй созревший большой корбункул”⁸.

Повертаючись до історії хвороби, варто зауважити, що автори публікації були, насамперед, зосереджені не на місці проведення операцій, а на кількості, позаяк початковий запис про чотириразове “оперативне втручання” викликав у них певне здивування. За даними, що були в розпорядженні В. Пристайка та Ю. Шаповала, операцій, проведених в санаторії, було три. Про перші дві, зроблені 12 і 16 жовтня, “доносили” у своїх повідомленнях чекісти⁹. Про три операції, які пережив батько в жовтні, писала Катерина Грушевська до Олександра та Ольги Грушевських 28 жовтня 1934 р.: “Фурункул, про який я писала, виявився карбункулом і Татусьови довелось робити операцію, але вона була не достатня, і потім знов різали, за кілька день, і знов. Аж три рази, а анестезії було мало, так що перші два рази різали майже по живому. А різали дуже глибоко. Він страшно намучився сі два тижні при великій температурі і болі. Лежати на боці трудно, обертатися дуже важко, до того і не спав він майже і дійсно намучився страшенно. Тепер температура знижається і рана в кращім стані. Але гній ще йде і в однім місці ще процес продовжується, і лікар каже, що, може, ще доведеться різати. Надіємось, одначе, обійдеться”¹⁰.

Ці ж відомості подає і сам М. Грушевський в листі від 31 жовтня 1934 р. до російського історика академіка Дмитра Мойсейовича Петрушевського: “Не знаю, получили ли Вы мое письмо в ответ на Ваше, полученное 4.X. После того на меня пришла беда: оказался у меня большущий карбункул, но только 12.X. позвали хирурга, а то обходились компрес[s]иками. Резали меня сильно, 13, 17 и 22; температура все еще повышенная, и не знаю, как это еще долго продлится”¹¹. Кому маємо довіряти більше, встановлюючи дати перших операцій, проведених в Кисловодському санаторії вчених? Гадаємо, що Грушевському. Звідси, перші дві відбулися не 12 та 16, а 13 і 17 жовтня, наступна – 22 жовтня.

Сенсаційне та унікальне джерело, виявлене Ю. Шаповалом та В. Пристайком, за висновками дослідників, дало змогу з’ясувати “формальний перебіг подій, пов’язаний з хворобою”¹². Проте вони достатньо критично підійшли до його аналізу, відзначаючи, що сама історія хвороби не дає відповідей на низку запитань, насамперед про зумисне знищення М. С. Грушевського¹³. Зрозуміло, що відповіді на запитання, які поставили перед зазначеними дослідниками, можуть дати лише нові джерела, одне з яких вводимо до наукового обігу даною публікацією, сподіваючись, що воно ще на один крок наблизить нас до таємниці смерті видатного історика.

⁸ Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський: Справа “УНЦ”... – С. 107; Шаповал Ю. І. Загадка смерті Михайла Грушевського. – С. 93.

⁹ Там само.

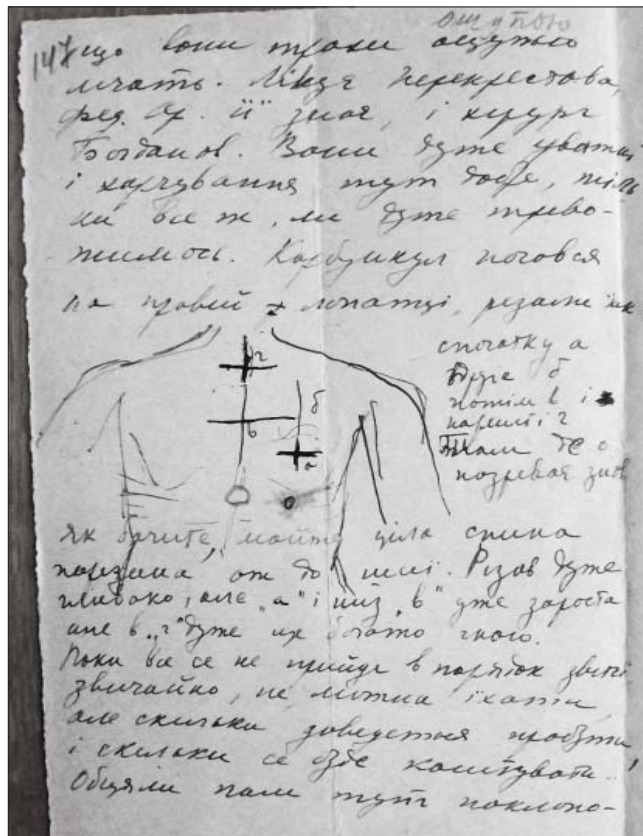
¹⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 1396. – Арк. 36–39. Опубліковано: Матяш І. “Бажаю всего наилучшего і спокою і радости” (Листи Катерини Грушевської до Олександра та Ольги Грушевських) // Пам’ятки: Археографічний щорічник. – 2003. – Т. 4. – С. 209.

¹¹ Юркова О. Катерина Грушевська: штрихи біографії через призму листів до Дмитра Петрушевського (1934–1938) // Історична та літературна спадщина Михайла Грушевського: Матер. міжрегіональної наук.-практ. конфер. – К.; Львів; Вінниця; Кам’янець-Подільський; Бар, 2005. – С. 225.

¹² Шаповал Ю. І. Загадка смерті Михайла Грушевського. – С. 96.

¹³ Там само.

Це ще один лист Катерини Грушевської до Ольги та Олександра Грушевських, написаний у найкритичніший період хвороби, власне за день до переведення вченого із санаторію до міської клініки у Кисловодську ввечері 11 листопада 1934 р. Документ зберігається у справі “Листів до О. О. Грушевської від невстановлених кореспондентів. 26 вересня 1915 р. – 18 жовтня 1958 р.”¹⁴:

Фрагмент листа Катерини Грушевської до Ольги та Олександра Грушевських від 11 листопада 1934 р. з Кисловодська (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 1409. – С. 147)

Перекрестова, Фед. Ар. її знає, і хірург Богданов. Вони дуже уважні і харчування тут добре, тільки все ж, ми дуже тривожимось. Карбункул почався на правій лопатці, різали так: спочатку “а”, вдруге “б”, потім “в” і, нарешті, “г”. Там, де “о”, назріває знов. Як бачите, майже ціла спина порізана аж до шиї. Різав дуже глибоко, але “а” і низ “в” уже зароста, але в “г” дуже ще багато гною.

¹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 1409. – С. 146–149. Лист (число) датований за надписом олівцем на першому аркуші вгорі ліворуч: “дата 11 [листопада] – 17 [година] вечер” та датою в тексті; місяць, рік, а також місце написання – за змістом.

* Особа не встановлена, ймовірно, йдеться про київського лікаря, знайомого Грушевських.

** Вгорі олівцем уточнено нерозбірливо написане слово “дуже”.

*** Вгорі олівцем уточнено нерозбірливо написане слово “рану”.

4* Вгорі олівцем уточнено нерозбірливо написане слово “ощупью”.

“Дорогі! Спасибі за карточку і за співчуття, спасибі за поради Фед. Ар.* Аналіз робили, але він, здається, нічого особливого не дав. Після того поліпшення, коли я до Вас писала, став назрівати новий карбункул, знов піднялася температура. П’ятого лист[опада] розрізали знов, гній виходить і ніби краще, але тимчасом назріває новий! Татусь дуже** вичерпаний і знесилений, спить дуже зле, жар його мучить, весь час хоче пити і т. д. Сьогодні перелили кров з вени в рану***, кажуть, що се піднесе працю організму, бо, видно, сопротивляем[т]ь слаба. Взяли теж гній для автоваксини, але чи зроблять її, не знати. Перед тим вприскували протистрептококову. Боюсь, що вони трохи ощупью^{4*} лічать. Лікує

Поки все се не прийде в порядок, звітсі, звичайно, не можна їхати, але скільки доведеться пробути і скільки се буде коштувати..! Обіцяли нам тут поклопотатись про знижку або хоч розсрочку, хто його зна, чи вдасться. <Перше>, найважливіше, звичайно, щоб Татусьо хоч почав поправлятися. А було йому вже досить добре і температура нічого, і самопочуття. А тепер він дуже пригноблений.

Особливо втомлюють грілки на рану і те, що спить він дуже зле, майже не спить.

11/ХІ Сьогодні мав бути консіліум з Григоровс[ь]ким, але він не зміг бути, буде завтра, а нині зробили ін'єкцію коларголу. От і всі новини. Щодо дрозжів, то тут ставляться скептично, бо при карбункулі вони не мають значення, як при фурункулах. Та й тут їх нема. Самопочуття погане, і ми знов турбуємось. За кілька день напишу знов. Ще раз велике спасибі Вам і Фед. Ар. від нас всіх. Цілую Вас міцно, пишійть, дорогі!"*

Отже, саме цей документ дозволяє уточнити чимало деталей, поданих у всіх відомих на сьогодні джерелах, пов'язаних з історією хвороби та обставинами смерті М. С. Грушевського. Насамперед, встановлено дати "4-х кратного оперативного вмешательства" в санаторії: 13, 17 і 22 жовтня та 5 листопада. Окрім того, маємо імена тих "спеціалістів", які лікували й оперували вченого в КСУ: Перекрестова і Богданов. Підтверджується і версія О. Степанишиної щодо хірурга Григоровського¹⁵, якому довіряла Марія Сильвестрівна, після "консіліума" з яким Михайла Грушевського було переведено до міської лікарні 12 листопада. Маємо нарешті чітку картину, що саме в санаторії, де не було "відповідного хірургічного кабінету", було зроблено перші чотири операції, до того ж, як пише Катерина, "ощупью".

Чи дає даний лист підстави висловити версію, що проведення чотирьох операцій в неналежних умовах некваліфікованим хірургом, зволікання з переведенням хворого до спеціалізованого відділення було "недозволеними медичними методами"¹⁶, а точніше зумисним затягуванням хвороби у безвихідь, що врешті призвело до втрати життя видатного українського історика. Безперечно, дає. Чи варто було чекати, поки спина стане суцільною ранною "от шеи до поясниці" з новими карбункулами? Чи могли ті дві операції й два переливання крові від Катерини, проведені вже в міській лікарні, зупинити запущений процес? Для досвідченого спеціаліста, про якого згадує О. Степанишина та Г. Костюк, відомого хірурга Бурденка – картина стала зрозумілою з першого погляду, яку він схарактеризував своїм обуренням: "Що це мене покликали до вмираючої людини?"¹⁷.

Чи передбачав такий кінець року Михайло Грушевський? Відповіддю на це запитання можуть слугувати його слова з одного з останніх листів, адресованого 4 вересня 1934 р. до голови РНК СРСР В. М. Молотова: "Мне кончается 68 год, я уже не долго буду работоспособен, если и проживу; не имеет смысла устранять меня от научной работы, пока я могу еще ее вести, потому что заменить меня будет не легко"¹⁸.

Світлана Панькова (Київ)

* Слово "їх" виправлено вгорі олівцем над словом "його".

¹⁵ Степанишина О. Останні роки життя Михайла Грушевського. – С. 179.

¹⁶ Шаповал Ю. І. Загадка смерті Михайла Грушевського. – С. 96.

¹⁷ Степанишина О. Останні роки життя Михайла Грушевського. – С. 179; Костюк Г. Таємниця смерті академіка М. С. Грушевського. – С. 16.

¹⁸ Цит. за: Мельниченко В. Михайло Грушевський: "Я оснувався в Москві, Арбат 55". – М., 2005. – С. 421.

З М І С Т

1. АРХЕОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

<i>Наталія Черкаська</i> . З історії Чуднівського архіву Жевуських	7
<i>Світлана Потапенко</i> . Фамільний архів Красовських: спроба реконструкції: (За матеріалами фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)	24
<i>Валентин Кавунник</i> . Ризький прелімінарний договір від 12 жовтня 1920 року в документах Сергія Шелухина	47
<i>Ірина Преловська</i> . Методи і принципи дослідження документальних джерел з історії Української автокефальної православної церкви (1921–1930) – Української православної церкви (1930–1939)	63
<i>Таїса Сидорчук</i> . Матеріали Агатангела Кримського в архіві Омеляна Пріцака	101

2. ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІОГРАФІЇ

<i>Андрій Фелонюк</i> . Неопублікований нарис Євгена Завалинського про польсько-турецькі відносини у XV–XVII століттях	119
<i>Лю Макот [Євген Завалинський]</i> . Польща заборолом культури	123
Коментарі (<i>Андрій Фелонюк</i>)	126
<i>Ярослав Федорук</i> . Нездійснений проект перевидання “Українських народних дум” Катерини Грушевської у “Гарвардській серії українознавства”	128
<i>Омелян Пріцак</i> . <i>Kateřyna Hruševška</i> (1900 – ?)	143
Коментарі (<i>Ярослав Федорук</i>)	146

3. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ, КАРТОГРАФІЯ

<i>В'ячеслав Корнієнко</i> . Топоніми у графіті Софії Київської XI–XVII століть	155
<i>Володимир Ленченко</i> . Полтава на рукописних планах 1730 року	169

4. ІСТОРИЧНІ СТАТТІ

<i>Олександр Ящук</i> . Уявлення про верховну владу в першому зводі білорусько-литовського літописання: (На прикладі “Літописця великих князів литовських”)	175
---	-----

<i>Леонід Тимошенко</i> . Берестейська (Радзивілівська) Біблія 1563 року та її вплив на релігійні культури Східної Європи: (До 450-річчя видання пам'ятки)	196
<i>Ярослав Федорук</i> . Трансільванське князівство у 1656 році: вибір політики між Україною, Швецією та Річчю Посполитою	219
<i>Віталій Ткачук</i> . “Да исправится молитва моя, яко кадило пред Тобою”: кадження у парафіях Київської митрополії XVII–XVIII століть	245
<i>Віктор Дудко</i> . Хронологія видання журналу “Основа”	272
<i>Галина Бурлака</i> . Лектура Михайла Грушевського доуніверситетських часів	296
<i>Валерій Старков</i> . Формування джерельної бази вивчення традиційної ігрової культури людності України: кінець 1910-х – початок 1930-х років	311
<i>Сергій Гірик</i> . Ідеологія партії боротьбистів в українській історіографії	324
<i>Володимир Ковальчук</i> . Зміни в системі шифрування документів ОУН(б) у 1947–1948 роках	343
<i>Сергій Білокінь</i> . Про особливі методи боротьби НКВД з українським підпіллям (1947–1949)	354
<i>Юрій Черченко</i> . Зиновій Книш – історіограф УВО та ОУН	365
<i>Олексій Ясь</i> . Людина модерна та людина історична, або Переддень “антропологічного повороту” у рецепції Бориса Крупницького	379

5. ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ

<i>о. Назар Заторський</i> . “Послання Мисаїла” за Смоленським списком	401
<i>Володимир Кравченко</i> . Інвентар Володимирського замку 1636 року	429
<i>о. Юрій Мицик</i> . Три документи з історії Волині XVII століття	442
<i>Надія Миронець</i> . Листування Володимира Винниченка з Михайлом Грушевським (1908–1928)	449
<i>Андрій Стародуб</i> . Переговори між польським дипломатичним представництвом у Москві та патріархом Тихоном (Беллавіним) у справі статусу та юрисдикції Православної церкви в Польщі (вересень 1921 – квітень 1922 років)	514
<i>Дмитро Бурім</i> . Інтеграційні процеси в українському студентському русі на теренах міжвоєнної Німеччини: (До історії створення та діяльності Союзу українських студентських організацій у Німеччині та Вільному місті Данцигу у 20-х роках XX століття)	547
<i>Ігор Гирич, Валентин Кавунник</i> . “Опортунізм” чи “соціалізм”: до проблеми про внутрішньопартійну дискусію в УСДРП 1909–1912 років. Листи В. Садовського до А. Жука	576
<i>Григорій Стариков</i> . Реституційні суперечки щодо фондів Кременецького ліцею	640
<i>Дмитро Гордієнко</i> . Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909–1913) та його особова справа (1923)	654

6. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

<i>Дмитро Гордієнко</i> . Спас на Берестові як писемна пам'ятка [Корнієнко В. В. Корпус графіті церкви Спас на Берестові (остання третина XI – перша третина XVII ст.). – К., 2013. – 304 с.]	681
---	-----

<i>Мирон Капраль</i> . Подільська шляхта XIV–XVI століть у дослідженні Віталія Михайловського [Михайловський В. Еластична спільнота: Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI століття. – К.: Темпора, 2012. – 450 с.; іл.]	693
<i>Володимир Потульницький</i> . Українська антропологія як наука [Наулко В. Пошуки. Роздуми. Студії. – К.: Український письменник, 2013. – 392 с.]	704
<i>Василь Кононенко</i> . Тарас Чухліб. Відень 1683: Україна-Русь у битві за “золоте яблуко” Європи. – К.: КЛЮ, 2013. – 559 с.; іл.	718
<i>Володимир Маслак</i> . Нові дослідження про гетьмана Івана Самойловича в російській історіографії [Алмазов А. С. Политическим портрет украинского гетмана Ивана Самойловича в контексте русско-украинских отношений (1672–1687 гг.). – М., 2012. – 288 с.; Кочегаров К. Русское правительство и семья украинского гетмана Ивана Самойловича в 1681–1687 гг. – М., 2012. – 224 с.]	721
<i>о. Юрій Мицик</i> . Нова книга швейцарського професора з історії козацтва: [Kappeler A. Die Kosaken. Geschichte und Legenden. – München, 2013. – 127 S.]	727
<i>о. Юрій Мицик</i> . Нові дослідження японського славіста	731
<i>о. Юрій Мицик, Інна Тарасенко</i> . Листи Юхима Сіцінського до Михайла Грушевського: Забагато помилок для маленької книги [Епістолярна спадщина Юхима Сіцінського. Листи до Михайла Грушевського (1891–1927 рр.) / Упоряд. О. М. Кошель. – К., 2009. – 138 с.]	735
<i>Світлана Іваницька</i> . Листування Михайла Грушевського: Листування Михайла Грушевського та Юрія Тищенка / Упоряд. О. Мельник; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2012. – 640 с. – (Серія: “Епістолярні джерела грушевськознавства”. – Т. 6)	748
<i>Валерій Ластовський</i> . Джерела з історії УАПЦ-УПЦ: нова інформація – нові погляди [Преловська І. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1930) – Української Православної Церкви (1930–1939). – К., 2013. – 696 с.]	762
<i>Сергій Кот</i> . Білокін С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР 1917–1941: Джерелознавче дослідження – Том 2. – Дрогобич: Коло, 2013. – 1066 с.	766
<i>Володимир Ковальчук</i> . Олексій Данилишин. Повстанськими стежками Жидачівщини. Бої, бункери, криївки... – Дрогобич: Коло, 2012. – 514 с.	773
<i>Степан Макарчук</i> . Цивілізаційний підхід до української історії [Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. 1. – 700 с.; Україна XIX – початку XXI ст.: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. 2. – 696 с.]	778

7. MISCELLANEA

Документ XVI століття до історії подільської шляхти (Волковинські) (<i>о. Юрій Мицик, Інна Тарасенко</i>)	785
---	-----

Справи про Данила Апостола у фондах Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі (<i>Володимир Пришляк</i>)	786
Ухвала Кам'янецького міського уряду від 21 травня 1734 року в судовому процесі між братством церкви Святого Миколая та малярем Іваном Камінським про завершення комплексу ікон (<i>Володимир Александрович</i>)	790
Продукція цивільних друкарень XVIII століття як вияв “пропащого часу” в історії України (<i>Сергій Білокін</i>)	794
Ігри Холмщини та Підляшшя: хто вперше опублікував збірку Якова Сенчика? (<i>Валерій Старков</i>)	802
Атрибуція авторства статей про Миколу Ковалевського в “Літературно-науковому вістнику” у 1909 році (<i>Ростислав Пилипчук</i>)	804
Ще один крок до з'ясування обставин смерті Михайла Грушевського (<i>Світлана Панькова</i>)	807
Доповнення до листів Богдана Кентржинського до Володимира Янева та Бориса Крупницького (<i>Юрій Черченко</i>)	812
Ще про реабілітацію Сергія Шамрая (<i>Ярослав Федорук</i>)	814
Ярема Євгенович Полотнюк (1935–2012) (<i>Валерій Рибалкін</i>)	819
Юрій Анатолійович Пінчук (1937–2012) (<i>Олексій Ясь</i>)	828
Марія Іванівна Бутич (1930–2013) (<i>Тетяна Себта</i>)	834
Відомості про авторів	839

TABLE OF CONTENTS

1. ARCHAEOGRAPHY, SOURCE STUDIES

<i>Nataliia Cherkaska</i> . On the History of the Rzewuski Family's Estate from the Archive in Chudniv	7
<i>Svitlana Potapenko</i> . The Krasovsky Family's Archive: An Attempt at Reconstruction: (Based on the Collections of the Institute Manuscripts of the Volodymyr Vernadsky National Library of Ukraine)	24
<i>Valentyn Kavunnyk</i> . The Preliminary Treaty of Riga (12 October 1920) in the Documents of Serhii Shelukhin	47
<i>Iryna Prelovska</i> . Methods and Principles in the Study of Documentary Sources relating to the History of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1921–1930) which became the Ukrainian Orthodox Church (1930–1939)	63
<i>Taisa Sydorчук</i> . The Documents of Ahatanhel Krymsky in the Archive of Omelian Pritsak	101

2. MONUMENTS OF HISTORIOGRAPHY

<i>Andrii Feloniuk</i> . An Unpublished Essay by Yevhen Zavalynsky about the Relations between Poland and the Ottoman Empire from the Fifteenth to the Seventeenth Century	119
<i>Liu Makot [Yevhen Zavalynsky]</i> . Poland as a Shield of Culture	123
Comments (<i>Andrii Feloniuk</i>)	126
<i>Yaroslav Fedoruk</i> . An Unrealized Project concerning the Editing of Kateryna Hrushevska's "Ukrainian Epic Songs" ("Ukrains'ki narodni dumy") in the "Harvard Series on Ukrainian Studies"	128
<i>Omelian Pritsak</i> . Kateryna Hruševska (1900 – ?)	143
Comments (<i>Yaroslav Fedoruk</i>)	146

3. HISTORICAL GEOGRAPHY, CARTOGRAPHY

<i>Viacheslav Korniienko</i> . Geographic Names in the Graffiti of St. Sophia Cathedral in Kyiv from the Eleventh to the Seventeenth Century	155
<i>Volodymyr Lenchenko</i> . Manuscript Maps of Poltava (1730)	169

4. STUDIES

<i>Oleksandr Yashchuk</i> . The Idea of a Supreme Authority in the First Code of the Belarusian-Lithuanian Chronicles: (Based on the Example of the “Chronicler of the Grand Dukes of Lithuania”)	175
<i>Leonid Tymoshenko</i> . The Berestia (Radziwiłł) Bible (1563) and Its Influence on the Religious Cultures in Eastern Europe: (Dedicated to the 450th Anniversary of Its Publishing)	196
<i>Yaroslav Fedoruk</i> . The Principality of Transylvania in 1656: Forming a Policy Choice between Ukraine, Sweden, and the Polish-Lithuanian Commonwealth	219
<i>Vitalii Tkachuk</i> . “Let My Prayer Be Set Forth before Thee as Incense”: On Incense in the Parishes of the Kyiv Metropolia in the Seventeenth and Eighteenth centuries	245
<i>Viktor Dudko</i> . A Chronology of the Issues Associated with the Publication of the Journal of “Osnova”	272
<i>Halyna Burlaka</i> . Books that Mykhailo Hrushevsky Read before Entering University	296
<i>Valerii Starkov</i> . Creating a Source Base for the Study of Traditional Play Culture of the Ukrainian Population (1910s–30s)	311
<i>Serhii Hirik</i> . The Ideology of the Ukrainian Communist Party (Borotbists) in Ukrainian Historiography	324
<i>Volodymyr Kovalchuk</i> . Changes in the Enciphering System as revealed in the Documents of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN-B) in 1947–48	343
<i>Serhii Bilokin</i> . On the Specific Methods of the Struggle of the NKVD with the Ukrainian Underground Movement (1947–49)	354
<i>Yurii Cherchenko</i> . Zynovii Knysn – a Historian of the Ukrainian Military Organization (UVO) and the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN)	365
<i>Oleksii Yas</i> . A Modern Person and a Historical Person, or Preday of the “Anthropologic Turn” In Borys Krupnytsky’s Reception	379

5. SOURCE PUBLICATIONS

<i>Rev. Nazar Zatorsky</i> . The “Epistle of Misael” according to the Smolensk Manuscript	401
<i>Volodymyr Kravchenko</i> . The Inventory of the Castle of Volodymyr dated 6 November 1636	429
<i>Rev. Yurii Mytsyk</i> . Three Documents on the History of Volhynia in the Seventeenth Century	442
<i>Nadiia Myronets</i> . The Correspondence of Volodymyr Vynnychenko with Mykhailo Hrushevsky (1908–28)	449
<i>Andrii Starodub</i> . The Negotiations in Moscow of the Polish Diplomatic with Patriarch Tikhon (Bellavin) on the Status and Jurisdiction of the Orthodox Church in Poland (from September 1921 to April 1922)	514

<i>Dmytro Burim</i> . Processes of Integration in the Ukrainian Student Movement in Germany during the Time between the Wars: On the History and Activities of the Union of the Ukrainian Student Organizations in Germany and the Free City of Danzig in 1920s	547
<i>Ihor Hyrych, Valentyn Kavunyk</i> . “Opportunism” or “Socialism”: Considering the Issue of the Intra-Party Discussions in the Ukrainian Social Democratic Labor Party (1909–11). Valentyn Sadovsky’s Letters to Andrii Zhuk	576
<i>Hryhorii Starykov</i> . Restitutional Controversies Regarding the Fonds of the Lyceum in Kremenets	640
<i>Dmytro Gordiyenko</i> . Two of Vasyl Liaskoronsky’s Curricula Vitae (1909–13) and His Personal File (1923)	654

6. REVIEW ARTICLES

<i>Dmytro Gordiyenko</i> . The Church of the Savior on the Berestove as an Engraved Monument [Viacheslav Korniienko. Korpus hrafiti tserkvy Spasa na Berestovi (ostannia tretyna XI – persha tretyna XVII st.). – Kyiv, 2013. – 304 p.]	681
<i>Myron Kapral</i> . Podilian Gentry from the Fourteenth to the Sixteenth Century in Vitalii Mykhailovsky’s Study [Vitalii Mykhailovs’kyi. Elastychna spilnota: Podil’s’ka shliakhta v druhii polovyni XIV – 70-x rokakh XVI stolittia. – Kyiv: Tempora, 2012. – 450 p., il.]	693
<i>Volodymyr Potulnytsky</i> . Ukrainian Anthropology as a Science [Vsevolod Naulko. Poshuky. Rozdumy. Studii. – Kyiv: Ukrain’s’kyi pys’mennyk, 2013. – 392 p.]	704
<i>Vasyl Kononenko</i> . Taras Chukhlib. Viden’ 1683: Ukraïna-Rus’ u butvi za “zolote iabluko” Ievropy. – Kyiv: Klio, 2013. – 559 p., il.	718
<i>Volodymyr Maslak</i> . New Studies on Hetman Ivan Samoilovych in Russian Historiography [Almazov A. S. Politicheskii portret ukrainskogo getmana Ivana Samoilovicha v kontekste russko-ukrainskikh otnoshenii (1672–1687 gg.). – Moscow, 2012. – 288 p.; Kochegarov K. Russkoe pravitel’stvo i sem’ia ukrainskogo getmana Ivana Samoilovicha v 1681–1687 gg. – Moscow, 2012. – 224 p.]	721
<i>Rev. Yurii Mytsyk</i> . A New Book by a Swiss Professor on the History of Cossackdom [Andreas Kappeler. Die Kosaken. Geschichte und Legenden. – München, 2013. – 127 S.]	727
<i>Rev. Yurii Mytsyk</i> . New Books by a Japanese Scholar in Slavic Studies	731
<i>Rev. Yurii Mytsyk, Inna Tarasenko</i> . Yukhym Sitsinky’s Letters to Mykhailo Hrushevsky: Too Many Mistakes for a Small Book [Epistoliarna spadshchyna Yukhyma Sitsins’koho. Lysty do Mykhaila Hrushevs’koho (1891–1927 rr.) / Ed. O. M. Koshel’. – Kyiv, 2009. – 138 p.]	735

<i>Svitlana Ivanytska</i> . Lystuvannia Mykhaila Hrushevs'koho: Lystuvannia Mykhaila Hrushevs'koho ta Yurii Tyshchenka / Comp. O. Mel'nyk; ed. L. Vynar, I. Hyrych. – Kyiv; New York; Paris; Lviv; Toronto, 2012. – 640 p. – (Series: “Epistoliarni dzerela hrushevs'koznavstva”. – Vol. 6)	748
<i>Valerii Lastovsky</i> . Sources relating to the History of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church which became the Ukrainian Orthodox Church: New Information – New Assessments [Iryna Prelovs'ka. Dzherela z istorii Ukraïns'koï Avtokefal'noï Pravoslavnoi Tserkvy (1921–1930) – Ukraïns'koï Pravoslavnoi Tserkvy (1930–1939). – Kyiv, 2013. – 696 p.]	762
<i>Serhii Kot</i> . Serhii Bilokin'. Masovyi teror iak zasib derzhavnogo upravlinnia v SRSR 1917–1941: Dzhereloznavche doslidzhennia. – Drohobych: Kolo, 2013. – Vol. 2. – 1066 p.	766
<i>Volodymyr Kovalchuk</i> . Oleksii Danylyshyn. Povstans'kymy stezhkamy Zhydachivshchyny. Boï, bunkery, kryïvky... – Drohobych: Kolo, 2012. – 514 p.	773
<i>Stepan Makarchuk</i> . Ukrainian History through the History of Civilization [Ukraïna naidavnishoho chasu – XVIII stolittia: tsyvilizatsiinyi kontekst piznannia / M. F. Yurii, L. M. Aleksiiievets', Ya. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil: Aston, 2012. – Bk. 1. – 700 p.; Ukraïna XIX – pochatku XXI st.: tsyvilizatsiinyi kontekst piznannia / M. F. Yurii, L. M. Aleksiiievets', Ya. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil: Aston, 2012. – Bk. 2. – 696 p.]	778

7. MISCELLANEA

A Document of the Sixteenth Century on the History of the Gentry in Podilia (Volkovynskys) (<i>Rev. Yurii Mytsyk, Inna Tarasenko</i>)	785
Documents about Danylo Apostol in the Fonds of the Russian State Historical Archives in St. Petersburg (<i>Volodymyr Pryshliak</i>)	786
A Decision of the Municipal Government in Kamianets on 21 May 1734 with Respect to the Trial Process between the Brotherhood at the St. Mykolai Church and the Painter Ivan Kaminsky Regarding the Finishing of the Work on the Icons (<i>Volodymyr Aleksandrovych</i>)	790
The Eighteenth Century Products of Civil Typographies as a Reflection of “The Lost Epoch” in the History of Ukraine (<i>Serhii Bilokin</i>)	794
Plays in Kholm and Pidliashia Regions: Who Was the First Publisher of the Yakiv Sienchyk's Collection? (<i>Valerii Starkov</i>)	802
Attribution of Authorship of the Articles on Mykola Kovalevsky in “Literaturno-Naukovy Vistnyk” (1909) (<i>Rostyslav Pylypchuk</i>)	804
One More Step to the Understanding of the Circumstances of Mykhailo Hrushevsky's Death (<i>Svitlana Pankova</i>)	807

Supplements to the letters of Bohdan Kentrschynskyj to Volodymyr Yaniv and Borys Krupnytsky (<i>Yurii Cherchenko</i>)	812
On the Rehabilitation of Serhii Shamrai (<i>Yaroslav Fedoruk</i>)	814
Yarema Yevhenovych Polotniuk (1935–2012) (<i>Valerii Rybalkin</i>)	819
Yurii Anatoliiiovych Pinchuk (1937–2012) (<i>Oleksii Yas</i>)	828
Maria Ivanivna Butych (1930–2013) (<i>Tetiana Sebta</i>)	834
About the Authors	839